دوژمنی گەل لەنێوان ناوەرۆك و شێوەدا … حەیدەر عەبدولرەحمان

چمك و فەلسەفەی دوژمنی گەل:

دەبێ مرۆڤ مل کەچی رای زۆرینەی کۆمەڵگا بێت، مل کەچی بڕیاری ئەوانە بێت کە بەرژەوەندی باڵای کۆمەڵگایان لەئەستۆ دایە ..
ئەمە نوێشێکی رووداوەکانی ئەو گرد بوونەوە خێزانیەی نێوان هەردوو برا(بیتەر)ی قائیمقام و دکتۆر توماس پشکێنەری ئاوو زێرابەکانی شار بوو، کە لەماڵی دکتۆر تۆماس لەکەشوو هەوایەکی خێزانداری دا ئەنجام درا، تێیدا (بیتەر) ی قائیمقام سوور بوو لەسەر ئەوەی کە کۆمەڵگا بۆی نیە دەست لەکارو باری دەسەڵات وەر بدات، بەڵام دکتۆرتۆماس کە تازە پۆستی پشکێنەری ئاوو زێرابەکانی شاری وەرگرتبوو، رایەکی پێچەوانەی بیتەری برای هەبوو، پێی وابوو نەخێر کۆمەڵگا خۆی خاوەنی بڕیارە بەرامبەر بەو کارو بارانەی زیان بە بەرژوەندی گشتی دەگەیەنێت و بەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆ لایەنگیری بۆ رای ئازادی گەل دەردەبڕی، بەتایبەت لەپرسی مەترسیەکانی بەژەهراوی بوونی سەرچاوەکانی ئاو، کە جێگەی مەترسییەکی گەورە بوو بۆ سەراپای خەڵکی شارەکە، ئەوەبوو لەئاکامدا بڕیاری دا، ئەو لە پێناو ژیانی خەڵکی شاراکەی و ئارامی ویژدانی خۆی کار بکات، مەترسیەکان لەرێگەی بڵاوکردنەوەی توێژینەوە زانستییەکانی لەرۆژنامە بۆ خەڵکی روون کاتەوە، بەدەر لەوەی روون کردنەوەی ئەو هەقیقەتانە تاچەند بەگران لەسەر ژیانی خۆی و خێزانەکەی هەڵدەکەوێتەوە و زەرەرو زیان بە بەرژەوەندی کێ دەگەیەنێت، هەتا ئەگەر (بیتەر)ی براشی بێت، کە بەرپرسی یەکەمە لەو کێشەیەدا، چونکە دکتۆر تۆماس پێی وابوو بێدەنگی بەرامبەر بەو گەندەڵیە تاوانێکی گەورەیە.

هەوڵەکانی (بیتەر)ی قائیمقام کە پێی وابوو ئەگەر گەلەکەی ژەهر خواردووش بکرێت گرنگ نیە، گرنگ مانەوەی دەسەڵاتە کە ئامانجی هەرە گەورەی ئەو بوو، بۆ بێدەنگ کردنی برا دکتۆرەکەی و واز هێنانی لەبڵاو کردنەوەی توێژینەوەکانی بەگفتوگۆ شکستی هێنا، دکتۆر رازی نەبوو بەهیچ شێوەیەك بەشداری لەو گەندەڵی و تاوانە گەورەیەدا بکات، بۆیە لەگەڵ سەرنووسەری رۆژنامەی دەنگی گەل رێکەوتن کە ئاکامەکانی بڵاو کردنەوەی توێژینەوەکە هەر باجێکی بێتە سەر، ئامادەیە بیبەخشێت لەپێناو درکاندنی راستیەکان، بەڵام دواتر

لەژێر فشارو موغرەیاتە جۆراوجۆرەکان، یەکەیەکەی ڕۆژنامە نووسەکان و میدیا کارەکان پشتیان لەراستیەکان و هەڵوێستی نیشتمان پەروەرانەی دکتۆر تۆماس کردو مل کەچ بوون بەبڕیارکانی دەسەڵات، ئەو دەسەڵاتە فاشیە بوو بەمایەی ئەوەی دکتۆر تۆماس بەتەنیا و لەگەڵ ژمارەیەکی کەمینە لەهەق بێژەکان لەگێڕەپانەکەدا بمێنێتەوە، ئەو ڕۆژنامانەی کە سەنگەری گەل بوون بۆ بەرژەوەندییە تایبەتیەکانی خۆیان شەرەفی پیشەکەی خۆیان دڕاندو لەبەڵێنەکانی خۆیان پەشیمان بوونەوە، گەل کەوتە دوای زۆرینەی بەهێزو دەست بەرداری هێزە لاوازەکان بوو، تەنانەت هەموو هاواری ئەوەیان دەکرد کە مادام دکتۆر تۆماس ئاژاوە بۆ گەل دەنێتەوە، دەبێت ناوی دوژمنی گەلی لێ بندرێت، ئەوەتا لەئاکامدا دکتۆرتۆماس و خێزانەکەی و کەسە دڵسۆزەکانی دەوروبەری لەپۆستەکانیان لا دەبرێن و ئازار دەدرێن، تەنانەت ماڵەکشی فڕێ دەدرێتە سەر جادەو ئەو باجە قورسەی هەق بێژی دەدات کە چاوەڕوانی دەکرد، بەڵام دکتۆر تۆماس لەورەو هێزو بیرو باوەڕی بەتینی نیشتمانپەروەرانەی خۆی ناکەوێت و دەرکەوتنی هەموو راستیەکان بەئایندە دەسپێرێ .

لیرەدا ئەبسن ـ پێمان دەڵێت لەکۆمەڵگا دوو رووەکاندا، کاتێ سەوداسەری بەبیرو راو دیموکراسیەت و ئازادی دەکرێت، دوور مەبینە هەقیقەت زیندەبەچاڵ بکرێت و ببێتە قوربانی دوو فاقی و بەرژەوەند پەرستی.

ئەرسەلان دەروێشی دەرهێنەر بەهەڵبژاردنی شانۆیی (دوژمنی گەل) ی هنریك ئەبسن، ویستوویەتی چەند وێنەیەك لەواقعێکی تاڵی کۆمەلایەتی بەرجەستە بکات کە پەیوەست نەبێت بەهیچ زەمەن و سنوورێکی جوگرافی، لەهەر شوێنێك قۆرخ کاری و داگیرکاری و ناعەدالەتی هەبێت و رای گشتی تێدا سەوداسەری پێ بکرێت، ئەوە ئەو واقیعە وەك یەك وایە، ئەگەر لەنەرویجی وڵاتی ئەبسن، یا کوردستانی وڵاتی ئەرسەلان دەروێش بێت.

بەهاوکوف بوونی گوتاری شانۆیی لەگەڵ زەمەن دا، فاکتەرێکی گرنگی پتەو بوونی پەیوەندی بینەرە بەشانۆ، چونکە زۆر جاران بینەر لەجوگرافیای شانۆدا بەدوای دۆزینەوەی پێگەی مرۆیی و کۆمەڵایەتی خۆیدا دەگەڕێت، هەر کات شوێنێکی لەو فەزایەدا نەدۆزییەوە گوزارشت لەهزرو بیرو باوەڕو خەونەکانی بکات،خۆی بەکاراکتەرێکی نامۆ دەبینی .

بە درێژایی زەمەنەکان هەمیشە ئایدۆلۆژیاو فەلسەفەی شانۆیی لەنێو ئامرازەکانی دیکەی ئەدەبی و هونەری دا کاریگەری راستەوخۆو

تایبەتی خۆیان هەبووە لەهاوکێشەی گۆڕانکارییەکانی سەردەم ، بەتایبەت لەسەردەمە تەنگەتاوو پڕ لەمەینەتیەکانی چەوساندنەوەو سەردەمی کۆیلایەتی و پێشێڵ کردنی مافی مرۆڤ و زەوت کردنی ئازادی دا، چەشنی ئەو سەردەمەی نەرویج و جەنگڵستانەکانی دیکەی چەشنی نەرویج کە تێیدا خیانەتکارو دزو جەردەو خاك فرۆشەکان دەبن بەسەروەری وڵات و کاراکتەرە وڵات پەروەرو دڵسۆزو زاناو داناکانیش ناونیشانی دوژمنی گەلییان بە باڵادا دەبڕێت .

بۆیە دەرهێنەر لە هەڵبژاردنی تێکستدا پشتی بە توخمە هاوبەشەکانی واقیعی تاڵی هەردوو گەلی نەرویجی و کوردستانی بەستووە، تەنانەت لەململانێی نێو خۆییەکاندا هەردوو کاراکتەری (دکتۆر تۆماس و(بیتەر) قائیمقام و ئەوانی تری دابەشی سەر دوو بەرە کردووە، بەرەیەکی زۆرینە کە لایەنگری گەندەڵکارەکانن، لایەنگری کەمینە کە لایەنگری گەلن، سەرانی ئەو دوو لایەنە سەرەکیەی ململانێ ئەگەرچی لەرەسەندا بران، بەڵام بۆ پاراستنی بەرژوەندییە تایبەتیەکان دوژمنی یەکترن
زمانی دەربڕین و وەرگێڕانی تێکستەکە سادەو پاراوە، بینەر بەئاسانی دەتوانێ لەفەلسەفەی نمایشەکە بگاو واقیعەکە بەچاوی خۆی ببینی، لەمەدا دەرهێنەر ژیرانە بەتەنگ خواستی بینەرانەوە چووە، بۆ وێنا کردن و بەرجەستە کردنی ئەو واقیعە پڕ لەمەرگەساتە.

فۆرم ..

ناوەرۆك و فۆرم لە کاری شانۆیی دا تەواوکەری یەکترن و بە بێ یەکتری ناتوانن ببن بەپێکهاتەیەکی شانۆیی زیندوو، بۆیە دەرهێنەری شانۆیی هەوڵەکانی خۆی چەند بۆ فەراهەم کردنی تێکستێکی دەوڵەمەندی پڕ ناوەرۆك تەرخان دەکات، دەبێت دوو ئەوەندەش بۆ دەستەبەر کردنی فۆرم و جوانکاریی و توخمە وروژێنەرەکانی سینۆگرافیای شانۆیی، چونکە ئەوەی وشە لەسەر شانۆ ناتوانێت گوزارشتی لێ بکات، سینۆگرافیا تەواوی دەکات ، بەتایبەت لە دەربڕینی پرسە سایکۆلۆژی و دەروونیەکاندا لەپێناو بەهاوسەنگ راگرتنی پێکهاتەو توخمەکانی شانۆ، کە هەر یەك لەوان کاریگەری و تایبەتمەندی خۆیان هەیە لەکاری شانۆییدا..بەڵام ئەو پەیوەندییە جەدەلیەی نێوان ناوەرۆك و فۆرمی وەك (دوژمنی گەل) تا چەند لەنمایشەکەدا دەرکەوتووە؟ یان ئەوەندەی بینەر تینوویەتی بەفەلسەفەی نمایشەکە شکا، ئەوەندەش بەسینۆگرافیا قایل بوو؟ ئایا پێت وایە تەنها (ناوەرۆك) بەسە بۆ کاری شانۆیی ؟
خۆ ئەگەر وەڵامەکە بەڵێ بێت ئێمە دەتوانین ئەو نمایشە وەك کتێب

بخوێنینەوەو پێویستیمان بەشانۆ نەمێنێ، ئەگەر وەڵامەکەش نەخێر بێت، ئەوە دەبێت بزانین ئەو توخمانەی تر چین کە دەرهێنەر پشتی پێ بەستبوو بۆ تێرکردنی هاوسەنگی نمایشەکەی ؟

بۆشایی سینۆگرافیا

لە دوژمنی گەل دا بۆشاییەك لە سینۆگرافیای شانۆیی لەو پێکهاتەیەدا هەستی پێ دەکرێ، ئەگەر ئەو بۆشاییە بەهەند وەرگیرابوایە، رەنگە هاوکێشەی نمایشەکە بە ئاستێکی تردا دەگۆڕاو لە گەڵ ناوەرۆکدا زۆتر لە هاوسەنگ بوون نزیك دەبوونەوە.
کێشەی زۆرینەی دەرهێنەرانی ئێمە لە کاری دەرهێناندا خۆ بەستنەوەیە بە دەق وەك خۆی، بۆ ئەوەی مافی ئەوە بەخۆیان بدەن شوێنێك بۆ خەیاڵو تێڕوانینی تایبەتی خۆیان بدۆزنەوە، کە زۆر جاران ئەو ئازادی لەخۆ زەوت کردنە دەبێتە هۆکار بۆ روخانی نمایش، یاخود لە بارچوونی ئامانجەکان.
کاتی خۆی بیتەر برۆك کە (هاملێت) ی شکسپیری بۆ شانۆ دەردەهێنا، هەرگیز خۆی بەشێوازی بونیاتی دەق نەدەبەستەوە، بەڵکو بونیاتی دەقەکەی هەڵدەوەشاندەوەو پاشان پارچەی دەکردو سەر لەنوێ بونیاتی دەکردەوە، بۆ ئەوەی رێگاکانی وەرگرتن لای بینەر ساناترو بە چێژتر بێت.

لە شانۆیی (دوژمنی گەل) دا چاوەڕێ ی ئەوەبووم دەرهێنەر لەو ناوەرۆکە واقیعیە بخاتە نێوچوارچیوەیەکی نوێ و لەپەراوێزی بیرو بۆچوونەکانی ئەبسن دا تێڕوانین و خەیاڵی خۆیمان پێ ببەخشێت، هەر تەنها گوێچکەمان پێ نەکات لە دیالۆگ، چاویشمان تێر کات لەجوانی، مێشکمان بە هێمای شانۆیی و گوزارشتی درامی زاخاو بداتەوە، بەتەکنیك و فۆرمی نوێ دوور لەدیکۆری تەقلیدی مردوو، هەست بە سیحری شانۆ بکەین .. ئێمە بۆ ئەوە دێینە شانۆ، لەوێدا شانۆ بەگەمە سیحراویەکانی خۆی بمان وروژێنێ، رۆحمان تێر کات لەجوانیەکانی، بەوێنە، موزیك، سەما، گۆرانی، رەنگ، ئارایشت، دیکۆر، جلوبەرگ، بێدەنگی ..هەموو توخمەکانی سینۆگرافیا.
کاتێ تۆی بینەر لەهۆڵی شانۆیی دێیتە دەرەوە، دەبێت ئەو کەسە نەبیت کە هاتیتە ژوورەوە، کەسێکی تر بیت، هەست بکەیت شانۆ لەرەگو ریشەوە تۆی هەڵتەکاندووە، پاشان دروستی کردویتەوە، ئەگەر لەگەڵ هاتنە دەرەوەتدا هەستت بەو گۆڕانە دەروونی و فسیۆلۆژییە نەکرد، بزانە کە تۆ وەك بینەر فریو خواردوو کراوی، کاتێکی زۆرت بەفیڕۆ داوە .

رووناکی لە بەرجەستەکردنی وێنەدا

هەمیشه فەزای شانۆیی بەزمانی وێنەی شانۆیی و فۆرمی رووناکی جوانتر دەبێت، ئەو رووناکیەم لە دوژمنی گەل دا نەبینی، ئیدی نازانم ئەگەر رووناکی بۆ شانۆ تەوزیف نەکرێت وەك بونیاتێکی درامی بۆ دروست کردنی زمانی وێنە، ئەگەر رەنگ، رەنگە ساردو گەرمەکان کاریگەری خۆیان وەك دەلالاتی هێماداری سینۆگرافیای شانۆیی لەفەزای شانۆدا دابەش نەکەن، بۆ گەیاندنی هەندێ دەلالات بە زمانی وێنە، دەبێت رووناکی چ نرخێکی هەبێت ؟

زمانی وێنە

هەمان بۆشایی لەدروست کردنی وێنەی شانۆیی دا بزر بوو، مەبەستم ئەو وێنە درامی و هێماداریانەن کە وەك بیتەر برۆك دەڵێت : ئەلتەرناتیفی وشەن، ئەوانەن کە ئاسەوارەکانی خۆیان لەمێشك و دەروونی بینەردا بەجێ دێڵن و دوای دەرچوونی لەهۆڵی شانۆییدا هەرگیز لەمێشکی بینەردا کاڵ نابنەوە، دەسەڵاتی راستەقینەی دەرهێنەر کاتێك دەردەکەوێت، کەزمانی دیالۆگ لەسەر شانۆدا دەکات بە زمانی وێنەی درامی، بۆ ئەوەی باری بینەر لەوەرگرتنی دیالۆگدا سووك کات و هەندێ لەسەرچاوەکانی وەرگرتن بداتە چاو لە بری گوێ، ئەو کات بینەریش هەموو هەستەکانی خۆی دەخاتە گەڕ بۆ وەرگرتن، نەك هەر تەنها ئامرازی مێشك، ئیدی نازانم هەر بینەرێك کە دوژمنی گەلی بینی بێت، کامە وێنەی درامی لە مێشکدا تۆمار کراوە؟

ئەکتەر

بێ گومان دەرهێنەر دوای تێکست، پشتی بە ئەکتەر بەستووە بۆ بەهاوسەنگ راگرتنی نمایشەکەی و ریتمی شانۆگەریەکەی، کە هەندێ جار بەهای نواندن لەنمایشدا دەگاتە تۆپی بەهاکانی ترو هاوسەنگی نمایش و سینۆگرافیای شانۆیی لەسەر هێزو دەسەڵاتی ئەکتەر دەوەستێ و ئەو بەرپرسی یەکەم دەبێت دوای دەرهێنەر کە چارەنووسی نمایشی شانۆیی بەدەست بێت.

ئەوەتا ئەرسەلان دەروێش، کۆمەڵێ ئەکتەری بژاردە کردووە، کە ئەو متمانەیەت پێ ببەخشن، بۆ ماوەی 105 خولەك ریتمی نمایش لەسەر شانۆ رابگرن و ئەو دەرفەتە نەڕەخسێنن بینەر دووچاری ماندوو بوونوو و سارد بوونەوە بێت لەکاتی ئاوێزان بوونی لەگەڵ نمایش دا، راگرتنی ئەو ریتمە بۆ ئەو ماوە دوورو درێژە لە هۆڵێکی شانۆیی بچووك و تەسکو تریسکی نا ئارام، دەسەڵاتی دەرهێنەرو ئەو ئەکتەرانە دەردەخا کە توانیان روو بەرووی ئەزموونێکی سەخت ببنەوە.

ئەو ئاستە شایەستەیەی زۆرێك لە ئەکتەرەکانی دوژمنی گەل نیشانیان دا، بوو بەکۆڵەگەی بە هاوسەنگ راگرتنی نمایشەکەو پەردە پۆشی بۆ هەندێ بۆشایی لە سینۆگرافیادا، کە بەشێکی ئەو سینۆگرافیایە لە

ئەداو جەستەی ئەکتەرەکان و دەنگ و ئیلقای ئەوانەوە دروست دەبوو، هەر کاتێك ریتمی نمایشەکە کز بوایە، ئەو ئەکتەرانە هاوسەنگیان دەکردەوە، ئەگەرچی من لە یەك تۆنی بڵندی دەنگی ئەوان و یەك ریتمی و بوار نەڕەخساندن بۆ بێدەنگی و هەناسە نەدان نیگەران بووم .
ئەکتەرەکان لەپاڵ پێکهاتەکانی دیکەی سینۆگرافیا رۆڵی ریشەییان هەبوو لەراگرتنی ریتمی نواندن، ریتمی نمایش ، ریتمی بینەر، ئەم بە هاوسەنگ راگرتنەی ریتمیش فاکتەری تایبەتی خۆیان هەبوو لەوانە :

1. کاریگەر بوونیان بەتێکست وەك تێکستێکی جیهانیی دەوڵەمەند کە گوزارشت لە ئینسانیەتی ئەوان و کۆمەڵگاکەیان دەکات
2. کاریگەر بوونیان بەکاراکتەرە ئەکتیفەکان، کە کەسایەتی و رۆڵەکانیان لە گڕو تینی دەروونی ئەکتەرەکان زێدە دەکات لەنواندندا .

دەرهێنەر ئەرسەلان دەروێش جگە لەتێکست ،متمانەیەکی زۆری بەوە هەبووە، کە ئەو ئەکتەرە خاوەن ئەزموونانە زامنی بەهاوسەنگ راگرتنی نمایشەکەی بۆ دەکەن لەرووی راگرتنی ریتمی نمایش و بەرز راگرتنی سینۆگرافیای نمایش ،لەرێگەی جەستە و پێرفۆرمانسی شانۆیی و دەنگ و ئیلقای بەهێز، لە راستیشدا هەر وابوو، ئەوان رووی ئەکتیفی نواندن بوون، بەڵام بەشداری پێ کردنی چەند ئەکتەرێکی تر کە بۆ پڕ کردنەوەی بۆشایی کاراکتەرەکان لەسەر شانۆ بوون و ئەزموونی هونەریان لەگەڵ نواندندا لاواز بوو، بوون بە دروست کردنی ئەو جیاوازییەی وای کرد ئاستی نواندن بە گشتی لەنمایشدا جێگیر نەبێت، چونکە هەمیشە ئەکتەری بەتوانا زۆرێك لەدەسەڵاتی نواندنی خۆی لەئەکتەری بەرامبەر وەردەگرێت، هەر کات هەستی بە مردوویی ئەکتەری بەرامبەر کرد، هەست بە جۆرێك لە داهێزران دەکا.
ئەکتەرە سەرەکییەکانی ئەو نمایشە، تێگەیشتنێکی قوڵیان لەگەڵ کاراکتەرەکانیاندا هەبوو، زۆرێك لە شارەزایی تیۆری و پراکتیکی رابووردووی خۆیان لەو نمایشەدا بەرجەستەکرد.
ئەو هەنگاوەی دەرهێنەر ئەرسەلان دەروێش هەنگاوێکی ئەرێنی دیکەیە و درێژەدانە بە ئەزموونە بەردەوامەکانی، سوور بوونی ئەو نیشان دەدات لەسەر گەڕان بە دوای کاری جوانترو جوانتر لەوەی ئێمە هەموومان چاوەڕوانی دەکەین .